

Thema: One step ahead
with Risk Leadership

WELKOM!

UNIVERSITY
OF TWENTE.

Big Data, Ethiek & Risicoleiderschap

Dr. Ir. Martin van Staveren MBA

Kerndocent Master Risicomanagement, Universiteit Twente

Senior adviseur / eigenaar risicobureau VSRM

Wie is dr. ir. Martin van Staveren MBA?

Staat voor *ERG anders* omgaan met risico's

UNIVERSITEIT TWENTE.

Stelling: eens /oneens?

Ethisch omgaan met big data in algoritmen
vraagt risicoleiderschap
van iedere hedendaagse professional

INHOUD

⇒ Interactief

⇒ Stel je vragen!

- + Inleiding
- + **Big data** en botsende wereldbeelden
- + **Toeslagenaffaire**: Hoe data en ethiek in de praktijk botsen
- + **Risicoleiderschap** als verbindende noodzaak?
- + Tips voor de praktijk

Big data & botsende wereldbeelden

TABEL 1.1 Twee botsende wereldbeelden

Statisch & ideaal wereldbeeld: anti-VUCA	Dynamisch & realistisch wereld- beeld: VUCA
Stabiel	Volatiel
Zeker	Uncertain / Onzeker
Gecompliceerd	Complex
Eenduidig	Ambigu
Comfortabel en saai?	Oncomfortabel en spannend?

Van Staveren, Iedereen risicoleider (2020)

Maakt big data complexiteit gecompliceerd?

Twée soorten vraagstukken & risico's

Risico
Beheersing

Gecompliceerd

Tam vraagstuk

Eén eenduidige oplossing

Resilience met
big data?

Complex

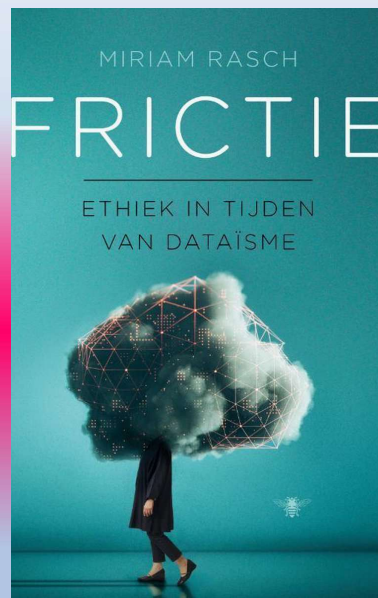
'Wicked' Wild vraagstuk

Geén ultieme oplossing
Wel keuzes & besluiten

Hoe data en ethiek in de praktijk botsen

+

=

HANS ROSLING: **MISSIE**

'To fight **devastating**
ignorance with a
factbased worldview'

(Rosling, Rosling & Rosling Rönnlund, 2018)

Aanpak: feiten = data verzamelen én
aansprekend presenteren => onze
instincten onschadelijk maken

VOORBEELD: ONS ANGST- INSTINCT

Hoe heeft het aantal doden per jaar door natuurrampen zich de afgelopen 100 jaar ontwikkeld?

- A. Meer dan verdubbeld
- B. Ongeveer hetzelfde gebleven
- C. Meer dan gehalveerd

Conclusie: **feitelijke data** is essentieel om **onwetendheid** en **bias** te vermijden

MIRIAM RASCH: **MISSIE**

Verzet tegen '**dataïsme**': 'Het geloof dat alles te vertalen is in digitale data om daarmee de wereld de **goede** kant op te duwen' => 'tech-for-good' (Rasch, 2021)

Aanpak: Herwaardering van **frictie** (discomfort, ongemak MvS), als startpunt voor **ethische reflectie**

ETHISCHE REFLECTIE (1)

‘Sans eche, pas de morale’

(De Beauvoir, 1947, 2018, in Rasch, 2021)

Want de vraag naar **ethisch** (= het juiste) handelen
veronderstelt **onzekerheid** over wat juist is =>
ambigüiteit (A van VUCA) => ethiek is verbonden
met **niet (zeker) weten**

SIMONE DE BEAUVOIR
PLEIDOOI VOOR
EEN MORAAAL DER
DUBBELZINNIGHEID

Ambigüiteit

BIJLEVELD

ETHISCHE REFLECTIE (2)

‘Belangrijk is dat de twijfel over wat te doen niet zozeer te maken heeft met de **complexiteit** [...] maar met de **fundamentele onoplosbaarheid** ervan’
(De Beauvoir, 1947, 2018, in Rasch, 2021)

- A. **Consequenties** van (niet) doen zijn nooit 100% zeker
- B. Onmogelijk om **alle belangen** te dienen

⇒ Betekent dat we ‘de droom van een **onmenselijke objectiviteit** moeten laten varen’.... (De Beauvoir in Rasch, 2021)

SIMONE DE BEAUVOIR
PLEIDOOI VOOR
EEN MORAAAL DER
DUBBELZINNIGHEID

Wilde vraagstukken

BIJLEVELD

TE WEINIG / TE LATE ETHISCHE REFLECTIE

Werden ze nou toch geprofileerd?

Toeslagenaffaire Volgens een nieuw rapport van Amnesty International maakte de Belastingdienst zich schuldig aan etnisch profileren.

Rik Rutten 25 oktober 2021 Leestijd 3 minuten

TOESLAGENAFFAIRE

Vanaf 2013: invoering door Belastingdienst van een lerend algoritmisch besluitvormingssysteem voor opsporing van onjuiste aanvragen en fraude: het **risicoclassificatiemodel**

Doel: via **risicoprofielen** te toetsen bij wie **kans** groter is dat zij 'mogelijk onnauwkeurige aanvragen en wijzigingen indienen en potentieel fraude plegen' (Amnesty, 2021).

Gevolg: door **blackbox** model en **perverse prikkel** om kosten terug te verdienen veel 'vals positieven' => tienduizenden ouders en verzorgers ten onrechte beschuldigd van fraude met kinderopvangtoeslag.

XENOFOBE MACHINES

DISCRIMINATIE DOOR ONGEREGULEERD GEBRUIK
VAN ALGORITMEN IN HET NEDERLANDSE
TOESLAGENSCHANDAAL

CONCLUSIES OVER RISICOCCLASSIFICATIE

'Het gebruik van het black box-systeem en het zelflerend algoritme belemmerde de **transparantie** en uitvoering van de **verantwoordingsplicht** en is daarom **onverenigbaar** met de beginselen van behoorlijk bestuur, legaliteit en de rechtsstaat.' (Amnesty, 2021)

'De Belastingdienst heeft nagelaten om voorafgaand aan het gebruik van het risicoclassificatiemodel de **risico's en gevolgen** voor de mensenrechten te beoordelen. Daarnaast heeft de Belastingdienst niet de **risico's beperkt** om discriminatie als gevolg van het gebruik van het risicoclassificatiemodel te voorkomen.' (Amnesty, 2021)

XENOFOBE MACHINES

DISCRIMINATIE DOOR ONGEREGULEERD GEBRUIK
VAN ALGORITMEN IN HET NEDERLANDSE
TOESLAGENSCHANDAAL

Wat te doen?

ENKELE VAN DE AANBEVELINGEN

(Samengevat uit Amnesty, 2021)

- A. Afzien van het gebruik van black box-systemen in **risicovolle situaties** (zoals bij de opsporing van fraude in de sociale zekerheid).
- B. Inzet van **zelflerende** algoritmen **verbieden** in algoritmische besluitvormings-systemen in **publieke sector** bij:
  - A. Besluitvorming met **rechtsgevolgen**
  - B. Besluitvorming die de **rechten** en **vrijheden** van **individueen** aantasten
  - C. Besluitvorming die een **grote impact** hebben op de **samenleving**.
- C. Zo groot mogelijke **transparantie** over gebruik van algoritmische besluitvormings-systemen in de publieke sector. Dit via een **openbaar register** met informatie over het **gebruik** van **algoritmische besluitvormingssystemen** in de publieke sector.

XENOFOBE MACHINES

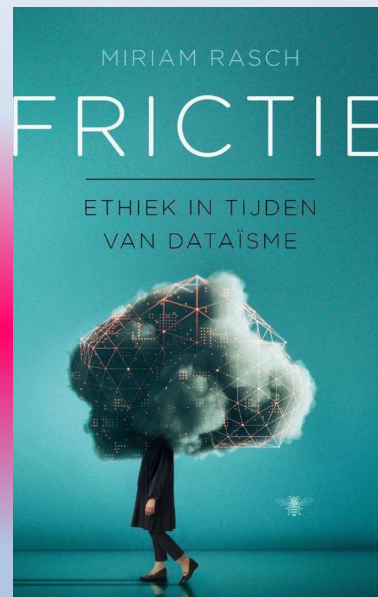
DISCRIMINATIE DOOR ONGEREGULEERD GEBRUIK
VAN ALGORITMEN IN HET NEDERLANDSE
TOESLAGENSCHANDAAL

Hoe data en ethiek in de praktijk botsen

+

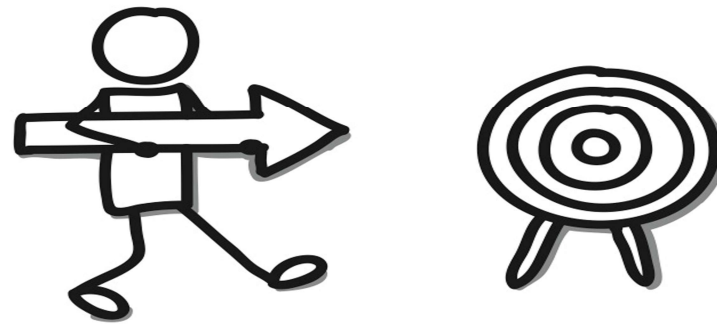
=

Risicoleiderschap als verbindende noodzaak?

Wat **is** Risicoleiderschap?

Doelgericht
durven omgaan
met onzekerheden,
risico's én kansen

Explicit => oog voor bias

Realistisch => VUCA & discomfort

Gestructureerd => 6 stappen en 3 vragen

Hoe **werkt** risicoleiderschap?

Complexiteit: Terug naar de essentie ...

6 algemene risicostappen		3 DOD-vragen	
1	Bepaal het doel	1	Wat is je Doel?
2	Identificeer risico's én kansen	2	Wat is Onzeker?
3	Classificeer risico's én kansen risicoclassificatiemodel		
4	Al dan geen maatregelen nemen	3	Wat ga je Doen? Voor / met wie?
5	Effectiviteit maatregelen evalueren		
6	Communicatie en rapportage		

Van Staveren (2018, 2020)

Vaardigheden voor Risicoleiderschap

Formeel én informeel leiderschap in 4 D's

VRAAG aan jou

Welke vaardigheid voor risicoleiderschap is voor jou het meest van belang voor het ethisch omgaan met big data?

Laat het weten!

Vaardigheden voor Risicoleiderschap

Formeel én informeel leiderschap in 4 D's

Big Data, Ethiek & Risicoleiderschap

Samenvattende tips

- + Maak **onderscheid** tussen wilde van tamme vraagstukken & dito risico's
- + Beperk de onbewuste '**negativiteitsbias**' met feitelijke (big) data
- + Erken de beperkingen van '**dataïsme**' en '**tech for good**'
- + Ethisch handelen is **ambigu** en verbonden met niet (zeker) weten
- + Ethisch omgaan met big data in algoritmen vraagt **risicoleiderschap**

Iederéén risicoleider

Risicoleiders zijn ongewoon gewone mensen,
die steeds weer in staat blijken om risicogestuurd
waarde te realiseren én te behouden, juist in een
dynamische organisatieomgeving.

Pak je voorbeeldrol én verantwoordelijkheid!

REFLECTIE

Waar ga *jij* vanaf nu extra *aandacht* aan geven?

Benoem *1 leerpunt...*

in *2 woorden*

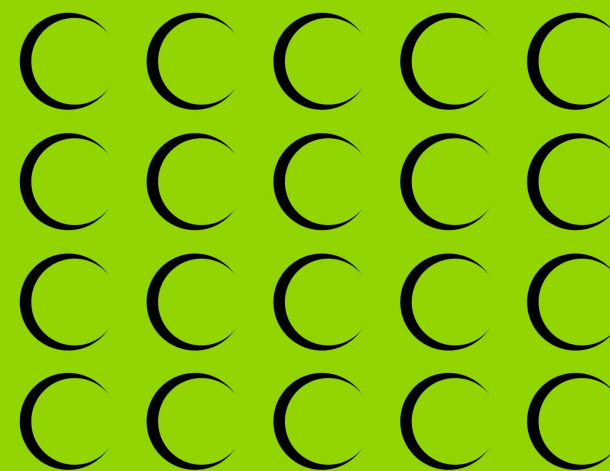
Risicoleiderschap

martin@vsrm.nl

www.vsrm.nl

Iedereen risicoleider

Waarde realiseren én behouden
in een onzekere wereld

Martin van Staveren

Boom | Management **IMPACT**